

РАДЯНСЬКИЙ НОТАРІАТ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

SOVIET NOTARY SYSTEM: CHARACTERISTIC FEATURES AND PECULIARITIES OF DEVELOPMENT IN UKRAINE

Чепець О.С.,

*аспірант кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Класичного приватного університету*

Стаття присвячена дослідженню становлення та розвитку радянського нотаріату в УРСР в період 1941–1975 рр. Здійснено порівняльний аналіз Положень про державний нотаріат, затверджених у другій половині ХХ століття. Сконцентровано увагу на особливостях здійснення нотаріальної діяльності у воєнний період та в період зміни політичного керівництва в СРСР.

Ключові слова: радянський, нотаріат, Положення, нотаріальні дії, юстиція, суд, УРСР.

Статья посвящена исследованию становления и развития советского нотариата в УССР в период 1941–1975 гг. Осуществлен сравнительный анализ Положений о государственном нотариате, утвержденных во второй половине ХХ века. Сконцентрировано внимание на особенностях осуществления нотариальной деятельности в военный период и в период смены политического руководства в СССР.

Ключевые слова: советский, нотариат, Положение, нотариальные действия, юстиция, суд, УССР.

The article is dedicated to the establishment and development of Soviet notary system in USSR from 1941 to 1975. A comparative analysis of the Regulations on the state notary system, which had been approved in the second half of the twentieth century, was made. The attention was focused on the peculiarities of carrying out notarial activity during the war period and during the period of political leadership change in the USSR.

Key words: soviet, notary system, regulations, notarial activities, justice, court, USSR.

Постановка проблеми. У вітчизняній юридичній науці відсутні фундаментальні, послідовні дослідження становлення, розвитку та функціонування радянського нотаріату в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – УРСР) в середині ХХ століття. Як правило, науковцями досліджено аспекти радянського нотаріату досить вузького проміжку часу. Наше дослідження присвячене радянському нотаріату УРСР з 1941 р. до прийняття Верховною Радою УРСР Закону «Про державний нотаріат». Саме в цей період часу нотаріат з боку держави посилив своє значення, яке вбачається з його джерельної бази.

Стан опрацювання. Окремі аспекти цього питання досліджували чимало науковців, а саме В.М. Аргунов, Л.Н. Бардин, О.Г. Дріжчан, В.Г. Зайчук, Л.Ф. Лесніцька, Д.І. Чорпіт, К.С. Юдельсон. Серед сучасних науковців, які досліджували питання становлення та розвитку радянського українського нотаріату, слід виділити таких як, зокрема, К.Ф. Досінчук, М.С. Долинська, Ю.В. Желіховська, В.Д. Степаненко, С.Я. Фурса, К.І. Чижмарь, В.М. Черниш, Л.Е. Ясінська.

Метою статті є аналіз становлення та розвитку радянського нотаріату в УРСР в 1941–1975 рр.

Вклад основного матеріалу. Німецько-радянська війна, як і будь-яка війна, призвела до змін у державі, економіці, законодавстві тощо. З урахуванням тих чи інших передумов, обставин в державі приймалися нові документи, створювалися нові організації, спрощувалась процедура тих чи інших правил для здійснення, зокрема, нотаріальних дій.

19 вересня 1941 р. німці увійшли до Києва. Українська столиця відчула на собі окупацію повною

мірою. Війна внесла корективи в усі сфери діяльності держави, зокрема в нотаріальну. Цікава знахідка міститься в Державному архіві Київської області (далі – ДАКО). Незважаючи на те, що лише 19 вересня 1941 р. було окуповано Київ, нацистськими окупантами вже 6 жовтня 1941 р. починалися створюватися «допоміжні органи» структурної одиниці комендатури [1].

Як вбачається в справах архівного фонду «Постанови Київської міськуправи про організацію Міського банку, про затвердження відділів Міськуправи та з інших питань», що зберігаються в ДАКО, міститься Постанова Київської міської управи від 6 жовтня 1941 р. № 10, якою був утворений Правничий орган. Метою цього органу була допомога різним організаціям, зокрема нотаріату, у вирішенні юридичних питань. Станом на 1 серпня 1942 р. Правничий орган знаходився в місті Києві по вулиці Короленка, 56, керівником якого був В.К. Лабуцький, а заступником – В.А. Степаненко [1, арк. 8].

Крім того, з метою забезпечення населення нотаріальною допомогою на час до встановлення сталої системи нотаріальних установ 4 листопада 1941 р. Постановою Київської міської управи № 97 було створено в місті Києві нотаріальну контору Київської міської управи (або Київську нотаріальну контору). Київська нотаріальна контора була госпрозрахунковою установою, яка утримувалась за рахунок коштів від нотаріальної оплати за вчинення нотаріальних дій. З 4 листопада 1941 р. тією ж Постановою на посаду Завідувача Київської нотаріальної контори було призначено нотаріуса Гамагана Павла Микитовича, а на посади нотаріусів – Вараваку Василя

Степановича та Соф'їна Миколу Олександровича [1, арк. 29].

В СРСР в роки німецько-радянської війни також було введено низку спрощених правил під час здійснення нотаріальних дій щодо військовослужбовців. Одним з яскравих прикладів є Постанова Ради Народних Комісарів СРСР (далі – РНК СРС) «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час» від 15 вересня 1942 р. № 1536 [2], відповідно до якої було встановлено, що засвідчити довіреність або заповіт особам, які перебувають на службі у Червоній Армії чи Військово-морському Флоті, можуть нотаріальні органи, командування окремих військових частин (полків, ескадрилей, кораблів 1, 2, 3 рангів; з'єднань кораблів 4 рангу, окремих батальйонів, дивізій, рот, батарей; загонів та інших відповідних ним військових частин), а у разі знаходження на лікуванні в госпіталях – начальники госпіталів. Для правильного, неухильного застосування норм Народним комісаріатом оборони СРСР та народним комісаріатом юстиції СРСР (далі – НКЮ СРСР) 15 червня 1943 р. видано Інструкцію «Про застосування Постанови РНК СРСР від 15 серпня 1942 р. № 1536 «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час»» [3, с. 48–51]. Внаслідок прийняття Постанови РНК СРСР від 26 червня 1945 р. № 1496 чинність спрощеної процедури засвідчення довіреностей та заповітів від імені військовослужбовців була збережена і після закінчення воєнних дій. Варто відзначити, що всі вищезазначені нормативно-правові акти діяли також на території УРСР.

На прикінцевому етапі визволення України від фашистських загарбників у 1944 р. відбуваються суттєві зміни у сфері нотаріату. 9 серпня 1944 р. Радою Народних комісарів УРСР (далі – РНК УРСР) прийнято Постанову «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» № 1016 [4]. Новим положенням встановлювалось, що до нотаріальних органів у державі відносяться державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де немає нотаріальних контор, – виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад. Очолювали державні нотаріальні контори нотаріуси, а в обласних центрах – старші нотаріуси. У разі наявності в обласному центрі декількох нотаріальних контор посада старшого державного нотаріуса встановлювалася лише в першій нотаріальній конторі. Відповідно до ст. 6 вищезазначеного Положення нотаріусами могли бути особи, що:

- мають вищу чи середню юридичну освіту або стаж роботи на посаді судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, або не менш як 2-річний стаж нотаріальної роботи;

- успішно склали відповідний іспит, встановлений НКЮ УРСР.

Керівництво та контроль за діяльністю державних нотаріальних контор, як і в попередній період,

здійснював Народний комісаріат юстиції УРСР через свої управління при обласних радах. Положенням 1944 р. вперше в історії радянського нотаріату суди були відсторонені від здійснення нагляду та контролю за нотаріальною діяльністю. На нашу думку, ці зміни були позитивними. У зв'язку з перенавантаженням суди не могли здійснювати контроль та нагляд належним чином, вони не мали часу для нормального формування єдиної практики для виключення помилок нотаріусами.

Погоджуємося з думкою Л.Е. Ясінської про те, що Положення 1944 р. відображало лише зміни в законодавстві і нотаріальній практиці, що відбулися після 1928 р. Якихось значних змін щодо організації нотаріату, його компетенції і техніки нотаріального оформлення документів не відбулося [5, с. 153]. Цієї ж точки зору дотримується Л.В. Єфименко, зазначаючи, що за обсягом регулювання нотаріальної діяльності Положення 1944 р. значно поступалося Нотаріальній Уставі 1928 р. [6, с. 36].

Проте Положенням 1944 р. вперше в історії українського нотаріату у назвах нотаріальних дій розмежовувалися такі їх ознаки, як засвідчення та посвідчення, яке є незмінним в базових актах про нотаріат досі; визначені кваліфікаційні вимоги на призначення посади нотаріуса, що свідчить про підвищення статусу нотаріуса; управління за нотаріальною діяльністю надано обласним радам, а не, як раніше, судам.

В 1946 р. відбуваються зміни в організаційно-управлінському апараті СРСР та союзних республік, зокрема радянській Україні. Указом Президії Верховної Ради УРСР (далі – Президія ВР УРСР) від 25 березня 1946 р. НКЮ УРСР було реорганізовано в Міністерство Юстиції УРСР (далі – МЮ УРСР). На превеликий жаль, новий орган ніяких змін у сфері значимості нотаріату не віднайшов. Діяльність нотаріату, як і раніше, була залишена на другому плані. Головними завданнями МЮ УРСР були контроль за діяльністю судів і життя у встановленому порядку заходів удосконалення їхньої діяльності.

Така організація, компетенція та техніка нотаріату проіснували досить тривалий час. Законодавство про нотаріат набуло сталого (незмінного) характеру порівняно з попереднім періодом 1922–1940 рр. і було чинним аж до 1956 р. [7, с. 29–32].

14–25 лютого 1956 р. в Москві відбувся XX з'їзд Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (далі – ЦК КПРС). В історію XX з'їзд КПРС увійшов насамперед завдяки доповіді М.С. Хрущова щодо засудження культу особи і побічно ідеологічної спадщини Сталіна. XX з'їзд КПРС проклав шлях до процесу ліквідації наслідків сталінських репресій. 30 червня 1956 р. ЦК КПРС прийняв Постанову «Про подолання культу особи та його наслідків», у якій висловлювалася рішучість партії продовжувати боротьбу проти культу особи, тобто викривати й усувати негативні наслідки цього явища.

Проте в практичній площині відбувалися процеси, далекі від подолання культу особистості.

30 серпня 1956 р. Указом Президії ВР УРСР та Постановою Ради Міністрів УРСР «Про заходи, зв'язані з розширенням прав обласних судів і ліквідацією управлінь Міністерства юстиції УРСР при обласних Радах депутатів трудящих» від 8 вересня 1956 р. № 1114 ліквідовувались управління МЮ УРСР при обласних Радах депутатів трудящих із передачею їх повноважень, справ та матеріальних цінностей обласним судам. У зв'язку з цим контроль і керівництво за нотаріальними органами знову були передані обласним судам [8; 9]. Тобто радянський нотаріат зробив крок назад та повернувся до старої практики, яка була далека від ідеальної, адже, як і раніше, першим та головним завданням судів було правосуддя.

Цікавою є думка В.М. Боковні, яка пояснювала, що ліквідація територіальних управлінь юстиції пов'язана з тим, що вони були «відірвані від судової практики, не забезпечували ні кваліфікованої консультації, ні виправлення судових помилок» [10, с. 7].

На нашу думку, 1956 р. відбулася лише реорганізація в організаційно-управлінському апараті, фактично функції, завдання суттєвих змін не зазнали. Крім того, керівництво та контроль за нотаріальною діяльністю знову були передані судам, проте суди, як і раніше, не могли приділити належної уваги нотаріальній діяльності, адже вони були зайняті виконанням своєї основної функції – здійснення правосуддя, а нотаріат мав свою специфіку, яка потребувала спеціальних знань, навичок практики.

Зміна політичного керівництва та ідеології в державі знову приводить до прийняття чергового нормативно-правового акта. 26 грудня 1956 р. затверджено Постановою Ради Міністрів УРСР (далі – РМ УРСР) № 1536 чергове Положення про державний нотаріат Української РСР [11], яке складалося лише з 70 статей (розділів Положення не мало) та висвітлювало такі питання, як організація і функції нотаріальних органів, загальні правила діяльності нотаріальних контор і порядок вчинення нотаріальних дій, нотаріальне посвідчення правочинів, видача свідоцтв про придбання будівель з прилюдних торгів, видача нотаріальних свідоцтв про право власності на частку спільного майна подружжя, набутого під час перебування в шлюбі, накладення заборон (арештів) на будівлі, вжиття заходів щодо охорони майна, що залишилося після померлого, видача свідоцтв про право на спадщину і про виморочність майна, учинення виконавчих написів, засвідчення правильності копій документів, засвідчення вірності перекладів і копій документів, які викладені мовами народів СРСР та іноземними мовами, засвідчення справжності підписів на документах, засвідчення безспірних обставин, передача заяв від громадян і установ іншим громадянам і установам, прийняття в депозит грошових сум для передачі за належністю, вчинення морських протестів, вчинення протестів векселів і нотаріальних написів про несплату чеків, видання інструкцій про порядок вчинення нотаріальних дій.

За весь час чинності Положення 1956 р. до нього були внесені зміни лише два рази. Зокрема, 1958 р.

змінами було встановлено, що посвідчення договорів для надання земельних ділянок у безстрокове користування може бути не лише для індивідуального, але й для колективного житлового будівництва.

Відповідно до Положення про нотаріат 1956 р. створювались нотаріальні контори. В населених пунктах, де нотаріальні контори не створювались, певні нотаріальні дії, а саме посвідчення договорів на суму не більш 3 000 карб., заповітів, довіреностей, крім довіреностей на вчинення дій за кордоном; встановлення особи для одержання поштової і телеграфної кореспонденції; засвідчення правильності копій з документів щодо сімейного стану (свідоцтв про народження, шлюб, смерть тощо), з довідок про службу в Радянській Армії і Військово-Морському Флоті, виданих для надання пільг родині, з довідок військових столів про відношення до військової служби, а також правильність витягів з постанов правлінь і загальних зборів колгоспів і промислових артілей, що стосуються даного громадянина, справжність підписів на документах, які не мають значення майнових правочинів, а також вжиття заходів щодо охорони майна, що його залишив померлий, вчиняють виконавчі комітети міських, районних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих, проте лише для осіб, які проживають на підпорядкованій даній Раді території.

Положенням залишено без змін те, що інші нотаріальні контори очолювали нотаріуси. У разі відсутності нотаріуса нотаріальні дії вчиняв його заступник або інша особа за призначенням голови обласного суду. Як і в попередньому Положенні 1944 р., в обласних центрах одна з нотаріальних контор виділялась як Перша нотаріальна контора, яку очолював старший нотаріус (ст. 5 Положення 1956 р.). В місті Запоріжжі Перша запорізька державна нотаріальна контора була створена в 1944 р. Як за радянських часів, так і сьогодні вона знаходиться по вулиці Північне шосе, 3в та діє досі. Станом на 1956 р. в місті Запоріжжі вже діяли 4 нотаріальні контори (Перша, Друга, Третя та Четверта).

У сфері кадрових питань відбулися суттєві зміни. Новим Положенням було встановлено, що на посаду нотаріуса призначалися особи, які мали вищу юридичну освіту. Окрім того, новелою Положення було те, що на посаду нотаріуса з числа осіб молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі навчальні заклади, могли бути призначені лише особи після проходження стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. Отже, з одного боку, Положенням 1956 р. були спрощені критерії (умови) для зайняття посади нотаріуса, відмінено складання іспиту, що замінено на стажування, але з іншого боку, підвищились кваліфікаційні вимоги, а саме необхідність вищої юридичної освіти.

Нотаріуси не могли займати за сумісництвом інших посад, за винятком посад викладачів навчальних закладів і курсів, а також не мали права поєднувати інші посади, крім виборних і посад по викладацькій роботі.

Керівництво за нотаріальною діяльністю здійснювало МЮ УРСР, як і раніше, через обласні суди.

На обласні суди покладалися такі завдання: подавати МЮ УРСР проекти організації нових нотаріальних контор, переміщення або закриття діючих нотаріальних контор, а також проекти переведення нотаріальних працівників з одних нотаріальних контор в інші і про скорочення штатів контор; добирати кадри нотаріальних працівників; провадити ревізії діяльності та інструктаж нотаріальних органів; фінансувати нотаріальні контори і контролювати правильність витрачання нотаріусами грошових сум.

Згідно з Положеннями 1944 р. та 1956 р. надавалося право видання НКЮ та МЮ УРСР додаткових інструкцій про порядок вчинення нотаріальних дій, передбачених цими Положеннями.

1 серпня 1946 р. Наказом Міністра юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій у нотаріальних конторах УРСР». Як зазначав Міністр юстиції УРСР М. Бабченко, вищезазначений Наказ було затверджено для правильного, неухильного, застосування норм Положення про нотаріат 1944 р. Також аналогічний нормативно-правовий акт, а саме Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій, проте вже виконавчими комітетами міських, селищних і сільських яких Рад народних депутатів було затверджено 14 січня 1947 р. Постановою Ради Міністрів УРСР № 56.

Також відповідно до Положення 1956 р. були прийняті та затверджені Інструкції МЮ УРСР «Про порядок учинення нотаріальних дій нотаріальними конторами УРСР» від 16 листопада 1957 р. та «Про порядок учинення нотаріальних дій виконавчими комітетами міських, районних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих» від 30 квітня 1957 р.

Проте, незважаючи на це, все ж таки за своєю сутністю Положення 1956 р., як і попереднє Положення 1944 р., не лише охоплювало організаційні питання діяльності у сфері нотаріату, але й встановлювало порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами. Тобто це перші нормативно-правові акти, що уміщували основні питання нотаріату в одному законодавчому акті.

У зв'язку з прийняттям 30 червня 1960 р. Закону «Про судоустрій Української РСР» його ст. 34 було встановлено, що загальне керівництво та контроль за нотаріальною діяльністю УРСР покладалися на Верховний Суд УРСР, а керівництво в областях – на обласні суди.

1 травня 1962 р. набрали чинності нові «Основи цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік» та «Основи цивільного судочинства Союзу РСР та союзних республік», які були затверджені 7 сесією Верховної Ради СРСР у грудні 1961 р. Ці законодавчі акти вносять низку істотних змін у норми, що діяли раніше стосовно нотаріальної діяльності.

Як результат, 31 серпня 1964 р. Постановою Ради Міністрів УРСР затверджено нове Положення про державний нотаріат УРСР [12, с. 9–21]. Положення 1964 р. складалося з 5 розділів та містило 79 статей. Положенням приведено законодавчу базу нотаріату у відповідність до Закону «Про судоустрій Укра-

їнської РСР», встановлювалося, що керівництво в областях так і залишилося за судами, проте загальний контроль здійснювало вже не МЮ УРСР (Положення 1956 р.), а Верховний суд УРСР.

Загалом Положення 1964 р. здебільшого повторювало Положення 1956 р., проте мало свої новели та особливості, які полягали таких моментах.

Згідно з новими Положенням 1964 р. на призначення посади нотаріуса в окремих випадках допускалося призначення осіб, які не мали вищої юридичної освіти, але навчалися у вищих юридичних закладах, а також пройшли стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. На нашу думку, такі зміни є обґрунтованими, адже робота нотаріуса за радянських часів була нерентабельною, непрестижною, оскільки основна діяльність нотаріату тоді полягала у засвідченні копій, що підтверджується статистичними звітами нотаріальних контор, що зберігаються в архівних фондах.

Також відбулися зміни у вчиненні нотаріальних дій виконавчими комітетами міських, селищних і сільських рад у населених пунктах, де не було нотаріальних контор. Зокрема, в новому Положенні виключили норму щодо необхідності вчинення нотаріальних дій лише для осіб, які проживають на підпорядкованій раді території; також змінено компетенцію виконавчих комітетів сільських, селищних, районних і міських рад, а саме дозволено їм посвідчувати різні угоди на суму не більше 1 000 карб., нотаріальне посвідчення яких не є обов'язковим, якщо останні не суперечать закону й сторони бажають їх нотаріально посвідчити; крім того, було встановлено конкретний перелік договорів, які мали право посвідчувати виконавчі комітети міських, селищних і сільських рад, зокрема договори купівлі-продажу, дарування, обміну і застави будинків на суму не більше 1 000 карб.

У зв'язку зі змінами в керівництві СРСР та УРСР 1970 р. знову були відновлені Міністерства. Зокрема, Указом Президії Ради УРСР від 6 жовтня 1970 р. були створені Міністерство Юстиції УРСР та відділи юстиції облвиконкому. У зв'язку з цим функції обласних судів щодо керівництва за нотаріальною діяльністю були передані відділу юстиції.

Як результат, у 1973 р. був прийнятий новий загальносоюзний акт – Закон СРСР «Про державний нотаріат» (далі – Закон СРСР) [13, с. 3–16]. М.І. Авдеєнко в підручнику з нотаріату, виділяє в Законі СРСР три групи норм:

- 1) імперативні, які без змін вносились у республіканські закони;
- 2) такі, що покладали на союзні республіки обов'язок під час видання республіканського акта врегулювати окремі питання;
- 3) такі, що надавали право союзним республікам на їхній розсуд врегулювати ті чи інші питання, не вирішені Законом СРСР [14, с. 10].

Останні дві групи норм були орієнтовані на необхідність урахування місцевих умов. Наприклад, республіки мали право встановлювати додаткові критерії призначення на посаду та звільнення

з посади державного нотаріуса (ст. 5 Закону СРСР); розширювати перелік встановлених нотаріальних дій з урахуванням своїх особливостей (ст. 10 Закону СРСР); встановлювати випадки для вчинення нотаріальних дій поза робочим місцем нотаріуса (ст. 14 Закону СРСР). Слід зазначити, що УРСР були реалізовані всі вищезазначені норми з урахуванням особливостей республіки.

Одним із позитивних моментів Закону СРСР було те, що вперше на законодавчому рівні визначалися завдання та принципи нотаріату на загальносоюзному рівні; змінено систему джерел законодавства про нотаріат, передбачивши прийняття союзними республіками Законів про державний нотаріат, а не Положень, як було раніше.

Таке вирішення питання, на думку Л.Ф. Лісницької, було спрямовано на підвищення значимості і авторитета республіканських законодавчих актів про нотаріат, враховувало характер і сутність норм, які повинні знайти закріплення в цих законах, а також відповідало тій ролі, яку відіграє нотаріат серед інших юрисдикційних органів, покликаних захищати права і законні інтереси громадян і організацій [15, с. 56].

25 грудня 1974 р., відповідно до загальносоюзного Закону, був прийнятий Закон УРСР «Про державний нотаріат» (далі – Закон УРСР), який набув чинності 1 травня 1975 р. [13, с. 16–45]. Здебільшого Закон УРСР «Про державний нотаріат» повторював норми, визначені аналогічним Законом СРСР. Закон УРСР складався з 85 статей, які структурно об'єднувались у чотири розділи і п'ятнадцять глав. Перший розділ Закону УРСР визначав загальні положення, зокрема, завдання державного нотаріату, органи і службових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, керівництво державним нотаріатом, призначення на посаду та звільнення з посади державного нотаріуса, мову, якою ведеться нотаріальне діловодство. Другий розділ був присвячений нотаріальним діям, що вчинювались державними нотаріальними конторами та іншими органами, прирівняними до них. Третій розділ був найбільшим та скеровував положення щодо правил вчинення нотаріальних дій. Останній розділ був присвячений застосуванню законодавства про державний нотаріат до іноземних громадян і осіб без громадянства, застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів іноземних громадян.

Вперше на законодавчому рівні Законом УРСР (ст. 79) були закріплені права іноземних громадян та осіб без громадянства нарівні. Зокрема, останні мали право на одному рівні з радянськими громадянами звертатися в державні нотаріальні контори УРСР, а також в інші органи, які вчиняють нотаріальні дії, за нотаріальними послугами.

За весь час дії вищезазначеного Закону УРСР тричі до нього вносилися зміни. Зокрема, зміни стосувалися застосування міжнародних договорів, видачі грошових сум зі спадкового майна та приведення у відповідність норм Закону УРСР до Конституції СРСР 1977 р. і Конституції УРСР 1978 р.

(наприклад, у тексті Закону УРСР слова «Ради депутатів трудящих» було замінено словами «Ради народних депутатів»; у ст. 4 Закону УРСР слова «обласних, районних, міських Рад депутатів трудящих» було замінено словами «обласних, районних, міських, районних у містах Рад народних депутатів»).

Наказом МЮ УРСР від 31 жовтня 1975 р. № 45/5 було затверджено нову Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами Української РСР [16]. Як слушно зауважує М.Б. Кальницький, вищезазначена Інструкція уточнювала й регулювала порядок вчинення окремих нотаріальних дій. Усі нотаріальні дії мали бути зафіксовані в реєстрах. У конторі можна було вести кілька самостійних реєстрів для запису певних видів дій, кожному з таких реєстрів присвоювався окремий індекс [17, с. 80].

Незважаючи на позитивні зміни у законодавстві про нотаріат, все ж таки нотаріат за радянських часів перш за все через скасування права приватної власності не був впливовим державним органом.

Висновки. Період німецько-радянської війни характеризувався своїми особливостями. Цікавим фактом є те, що після захоплення Києва окупанти, не зволікаючи, почали організовувати різні відділи у вирішенні юридичних питань порівняно з радянською владою, яка значимість органів нотаріату відносила на останній план. Нацистськими загарбниками були створені правничий орган та Київська нотаріальна контора.

У зв'язку з воєнними діями на території УРСР було введено низку спрощених правил під час здійснення нотаріальних дій щодо військовослужбовців. Чинність спрощеної процедури засвідчення довіреностей та заповітів від імені військовослужбовців була збережена і після закінчення воєнних подій.

Була виявлена закономірність впливу зміни керівництва в державі на діяльність нотаріату. Зокрема, перш за все відбувалися зміни на законодавчому рівні, приймалися нові нормативно-правові акти (наприклад, Положення УРСР 1956 р., Положення 1964 р. (Хрущовська «відлига»), Закон СРСР та УРСР «Про державний нотаріат» (адміністративно-командна система)).

Велике значення для всієї історії українського нотаріату мав Закон УРСР «Про державний нотаріат». Вперше цим нормативним актом на законодавчому рівні були висвітлені завдання, принципи, права іноземців та осіб без громадянства, застосування міжнародних договорів та міжнародного права, права іноземних підприємств та організації тощо. Однак, незважаючи на вищезазначені закріплені норми, визначення самого поняття «нотаріат» Закон УРСР не містив.

Аналізуючи законодавчу базу в УРСР в період 1941–1975 рр. вбачається незначне збільшення значимості українського радянського нотаріату. Це підтверджують нормативно-правові акти про нотаріат (прийняття на загальносоюзному та республіканському рівнях вже Законів, а не, як раніше, Положень). Проте сама роль радянського

нотаріату залишалася незначною у зв'язку з майже повною відсутністю права приватної власності у громадян.

В умовах постійного реформування правової системи стає абсолютно очевидним, наскільки важливу

роль відіграють аналіз та комплексне дослідження історії формування, становлення, розвитку радянського нотаріату УРСР, адже сучасний інститут нотаріату не може бути ефективно реформований поза зв'язком з колишніми стадіями його формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний архів Київської області. – Ф. 2412. – Оп. 2. – Спр. 5.
2. О порядке удостоверения доверенностей и завещаний военнослужащих в военное время : Постановление Совета Народных Комиссаров от 15 сентября 1942 г. № 1536 // СП СССР. – 1942. – № 8. – Ст. 133.
3. Нотариат : сборник официальных документов. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1956. – 226 с.
4. Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна : Постанова РНК УРСР від 9 грудня 1944 р. // ЗУ УРСР – 1944. – Ст. 18.
5. Ясінська Л.Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права» / Л.Е. Ясінська. – Львів, 2005. – 210 с.
6. Єфименко Л.В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.В. Єфименко. – К., 2013. – 236 с.
7. Історичний розвиток державного контролю за нотаріальною діяльністю в Україні (1922–1940 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/3_2017/8.pdf.
8. Про розширення прав обласних судів і ліквідацію управлінь Міністерства юстиції Української РСР при обласних Радах депутатів трудящих : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1956 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1956. – № 7. – Ст. 133.
9. Про заходи, зв'язані з розширенням прав обласних судів і ліквідацією управлінь Міністерства юстиції УРСР при обласних Радах депутатів трудящих : Постанова Ради Міністрів УРСР від 8 вересня 1956 р. № 1114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP561114.html.
10. Боковня В.М. Суд і юстиція УРСР у 1953–1964 рр. / В.М. Боковня // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 7. – С. 5–8.
11. Положення про державний нотаріат Української РСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1536-56-%D0%BF>.
12. Збірник нормативних актів і зразків документів для нотаріальних контор і виконкомів місцевих рад депутатів трудящих / за заг. ред. Д.І. Чорпіта. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1969. – 276 с.
13. Державний нотаріат : збірник офіційних матеріалів / за заг. ред. С.І. Рудика. – К. : Політвидат, 1982. – 543 с.
14. Авдеенко Н.И. Нотариат в СССР / Н.И. Авдеенко, М.А. Кабакова – Л. : ЛГУ, 1984 – 143 с.
15. Нотариат в СРСР / за заг. ред. Л.Ф. Лесницької. – М. : Юрид. літ., 1985. – 160 с.
16. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами Української РСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v45_5323-75.
17. Кальницький М.Б. Нариси історії нотаріату України / М.Б. Кальницький ; Укр. Нотар. Палата. – К. : Гопак, 2008. – 144 с.